

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ АГЕНОРА ГОЛУХОВСЬКОГО

Агенор Голуховський тричі перебував на посаді намісника Галичини. Як представник консервативної течії аристократів він знаходився ближче до правого крила цього політичного угруповання. Користаючи з прихильності цісаря провадив перетворення в Галичині, які були на руку полякам. Стосовно українців він займав різко негативну позицію, нав'язуючи їм латинську абетку, переслідуючи найбільш активних їх представників.

Ключові слова: Агенор Голуховський, українське питання, Галичина, Австро-Угорщина.

Три великих поділи Речі Посполитої обумовили входження коронних земель до складу Російської, Австрійської і Пруської імперій. Втративши надію на покращення ситуації в поневоленіх землях під пануванням Росії і Пруссії поляки таки отримали сприятливі умови для свого розвитку в Галичині. Спричинили цьому наслідки «Весни народів» (1848 р.), політичні негаразди і воєнні поразки монархії Габсбургів. У Галичині, де українське духовенство повернулося до церковних справ, у 1851 році добровільно розпустилася Головна Руська Рада. Одним із небагатьох починань українців, яке поживляло життя в провінції в одноманітні 1850-ті роки, було спорудження у Львові Руського Народного Дому – культурного осередку, що будувався на внески громади. Втім майже скрізь у Галичині на місце руху та активності 1848 року приходили пасивність та інерція.

У 1859 році відбувся ще один перелам в історії габсбурзької імперії, коли французи й сардинці завдали їй жорстокої поразки в Італії. Ослаблені зовні Габсбурги були змушені піти й на певні внутрішні поступки. Жовтневим 1860 року і лютневим 1861 року розпорядженнями Галичина разом з іншими теренами імперії отримала розширені виборчі права.

Щоб мати підтримку вищих класів, Відень створив виборчу систему, яка виразно відпо-

відала їхнім інтересам. Члени провінційних асамблей обиралися чотирма категоріями, або куріями, виборців: великими землевласниками, торговими палатами, міщанами і сільськими громадами, кожна з яких представляла певна кількість делегатів. Із 150 депутатів Галицького сейму інтереси великих землевласників представляли 44 делегати, торгових палат – три, міщан – 28, сільських громад (від яких теж могли обиратися поміщики) – 74. Наскільки мало представленими у сеймі були селяни, видно з правил виборів: якщо для обрання депутатів від курії землевласників достатньо було 52 виборців, то депутат від сільської громади обирався 8764. Для українців, народу, що переважно проживав у сільській місцевості, це було вкрай не вигідним. Внаслідок цього у виборах до Галицького сейму частка українців звичайно обмежувалася 15 %. Вони також мали непропорційно мало депутатів у Віденському парламенті. Без сумніву, найбільші переваги отримала в парламентській системі Галичини польська шляхта.

Після поразки січневого повстання 1863 року сподівання більшості поляків остаточно були спрямовані в бік Австрії, як природної супротивниці царизму та колишньої союзниці Франції. Цій орієнтації надав реальний зміст намісник Галичини Агенор Голуховсь-

кий. Галицький сейм у 1866 році ухвалив відоме звернення: «З вірою в місію Австрії... при Тобі, Найвеличніший Пане, стоїмо і стати хочемо», в 1867 році постановив, на противагу чехам і хорватам, направити послів до Ради держави. «Фінансова й конституційна криза монархії Габсбургів, що загострилася у зв'язку з її поразкою у війні 1866 року проти Пруссії за домінування в німецьких землях, змусила офіційний Відень до компромісу з найвпливовішою (і найнепокірнішою) ненімецькою елітою імперії – угорською. Відновлення суверенних прав Королівства Угорщини й угорської конституції 8 лютого 1867 року було, звичайно, продовженням традиційної політики Габсбургів щодо розв'язання міжнаціональних суперечностей шляхом піднесення державно-політичного статусу етносу, що домінував» [1, с. 20]. У пряму підлеглість угорців переходило близько половини імперії, включаючи Закарпаття. Габсбурзька імперія тепер стала Австро-Угорською імперією. Успіх угорців спонукав поляків домагатися повного контролю над Галичиною. Формально відмовившись задовольнити ці вимоги, Відень, проте, погодився на неофіційний політичний компроміс: за підтримку, що її поляки надаватимуть Габсбургам, він обіцяв не втручатися в політику поляків у Галичині. В цій ситуації Галичина мала перетворитися на польську «державу в державі».

Відразу ж по урегулюванні угорської проблеми австрійська конституція від 21 грудня 1867 року задекларувала рівноправність поляків і галицьких «рутенів». Наступного року спеціальним законом формальні гарантії рівноправ'я отримали й українці угорського Закарпаття. Все це привело до ліквідації започаткованої К. Меттерніхом системи автократично-германізаторських урядів. Взамін, у 1867 році, Галичина отримала дозвіл послуговуватися польською мовою в народних і середніх школах, також дозволено створення Шкільної крайової ради, а в 1869 році відомство судів і адміністрації. З 1872 року відбулося розширення автономії,

головним чином за рахунок самоврядування в справі освіти і організації політичної влади. Внесений Францішком Смолькою до сейму проект цілковитого виділення Галичини (так звана Галицька революція 28 вересня 1868 року) по кількарічній парламентській боротьбі був остаточно похований. Із того часу поляки у віденській Раді держави стали постійною складовою урядової більшості, поставили монархії низку державних мужів, що не раз посідали керівне становище (А. Дунаєвський, К. Бадені, Й. Білінський, В. Коритовський, А. Голуховський син), отримали в Раді постійне місце міністра у справах Галичини, також необмежену свободу національного розвитку. Запровадження польської мови у двох університетах Галичини (Ягеллонському і Львівському), створення Академії знань у Кракові (1872 р.) і політехніки у Львові (1874 р.) зробили з австрійської провінції осердя польської наукової творчості, завдячуючи полонізації адміністрації і шкільництва була вона в змозі підготувати потужні загоны польських урядників і вчителів. Запроваджене в 1907 році загальне виборче право до Віденського парламенту дало найширшим верствам можливість брати участь у публічному житті. Щоправда користали з цього поляки, що в кінцевому результаті й привело до фатальних вистрілів українського студента Мирослава Січинського в намісника Галичини Анджея Потоцького.

На вістрі полонізації Галичини у другій половині XIX століття стояв Агенор Голуховський. На відмінну від Міхала Бобжинського і Казимира Бадені в українській історіографії цій особистості присвячено не багато місця. В основному про нього є згадки в узагальнюючих працях. Лиш відомий львівський історик І. Чорновол присвятив йому спеціальний сюжет в публіцистично-краєзнавчій замітці [2, с. 7]. Ми маємо на меті розглянути питання, яке місце в політиці намісника посідало українське питання.

Агенор Ромуальд Онуфрій Голуховський (1812-1875 рр.) походив із польського аристократичного роду. До 1829 року він

закінчив Тернопільську гімназію, далі навчався на юридичному факультеті Львівського університету й у 1839 році отримав ступінь доктора права. У 1848 році він знаходився на посаді першого заступника намісника Королівства Галичини та Лодомерії. А. Голуховський був активним розробником закону про відміну панщини й саме він разом з намісником Францом Стадіоном запропонував цісареві Фердинанду I Габсбургу спробувати, як буде діяти на практиці цей важливий економічний крок саме на Галичині. Після придушення «Весни народів» у 1849 році замість менш рішучого Ф. Стадіона вперше в історії Галичини намісником краю став слов'янин Агенор Голуховський. Це призначення мало два важливих аспекти: по-перше, новий намісник у відповідності з авторитарною політикою Відня отримав широкі повноваження, включаючи нагляд за дотриманням законів, за справами промисловості, освіти й релігії в провінції; по-друге, А. Голуховський вважав, що зосередження сил на досягненні невеликих, але конкретних завдань швидше покращить становище поляків, ніж героїчні, але невдалі повстання. В цьому контексті його погляди були співзвучні тим, що висловлювали краківські консерватори, що належали до політичної течії «станьчиків».

На самих перших посадах в імперії А. Голуховський перебував чверть століття. Так, він тричі – в 1849-1859, 1866-1868, 1871-1875 роках був намісником. Після першої відставки з поста намісника, 22 серпня 1859 року був призначений міністром внутрішніх справ. Будучи міністром, А. Голуховський займався питанням федералізації австрійської монархії, в результаті чого був запропонований так званий Жовтневий диплом (*Oktoberdiplom*). У зв'язку з незгодою з прийнятою 26 лютого 1861 централізаторською конституцією, А. Голуховський пішов у відставку. А. Голуховський був спадковим членом верхньої палати австрійського парламенту. На цій посаді він займався удосконаленням судової системи, освіти та соціальної сфери. За його ініціативою споруджувалися нові школи, лікарні, прокладалися дороги.

Шкільна справа майже цілком перебувала в руках поляків, і з 1869 року польська мова стала офіційною в освіті та адміністрації провінції. На соціально-економічному і культурному рівні поляки були значно сильнішими, ніж українці, їхні аристократи володіли великими землями. Їхня інтелігенція була більш чисельною, освіченою і різнобічною. Їхня частка в міському населенні швидко зростала, а їхні культурні досягнення ще до 1867 року вражали. Не дивно, що поляки сподівалися прокласти собі шлях до влади в Галичині.

Своєрідність ситуації у галицькому шляхетському середовищі полягала в тому, що в ньому були представлені дві політичні течії – західно-галицька, або краківська (так звані «станьчики»), та східно-галицька, або львівська (т.зв. «подоляки»). У період від травня до грудня 1869 року, в друкованому молодими краківськими політиками «Przeglądzi Polskim» («Польському огляді») було опубліковано зібрання двадцяти листів, написаних від імені не існуючої особи «stańczyka» («королівського блазня») – «Teka Stańczyka» («Тека станьчика»), де давалося бачення історичного минулого Польщі [3, с. 154]. Її авторами були Станіслав Тарновський, Станіслав Козьмян, Юзеф Шуйський, Людвік Водзіцький [4, с. 206]. Від кінця 1870-х років «станьчики» керувалися концепцією «trójlojalizmu», яка ставила за мету налагодження органічної праці в рамках існуючого ладу і подолання довголітньої орієнтації польського громадянства на збройне повстання. «Станьчики» прагнули досягти того, щоб кожна імперія (австрійська, російська, німецька) вважала за потрібне забезпечити своєму польському компоненту нормальне національне існування, і спиралася на нього як на елемент порядку, стабільності політичного і суспільного ладу. Їх гаслом була автономія Галичини, більш широка, ніж це намітив А. Голуховський, і більш толерантне ставлення до національно-культурних вимог галицьких українців. Вони були переконані, що, даючи русинам (українцям) розмаїті «концесії», буде неважко

повернути їх з проросійської політичної орієнтації.

Краківська школа політичного консерватизму дуже добре усвідомлювала надзвичайно важливу для поляків політичну засаду: широка автономія в межах монархії Габсбургів є абсолютною цінністю, з огляду на відсутність польської автономії в Росії та Німеччині та їх антинаціональну і антикатолицьку політику. Ось чому перетворення автономної Галичини у третього рівноправного члена Австро-Угорщини «станьчики» трактували як максималістський постулат і одночасно засіб зміцнення державного організму династії Габсбургів. «Подоляки» у своїй діяльності керувалися насамперед наявністю польсько-українського конфлікту в Галичині і намаганнями репрезентувати як польське, так і українське населення краю, поборюючи свого дедалі більше міцніючого конкурента – українську інтелігенцію. Чимало «подоляків» були шляхтою українського походження і почувалися «грохи русинами», інші – польського, проте такою, що пустила міцне коріння в Галичині ще в добу середньовіччя. «Подоляки» гостро реагували на усе зростаючі вимоги українського руху, який мав виразно народницьке забарвлення, його намагання самостійно бути речником народу і відмовляти у цьому праві місцевій шляхті. Прикладом може бути виступ А. Голєєвського в Галицькому сеймі у жовтні 1889 року. Звертаючись до українських послів, він зауважив: «Не знаю, чи ви тут чужі, чи ми. Бо хто ж вам поставив церкву святого Юра, хто ставив церкви, якщо не ми, руська шляхта? Хто ж, якщо не ми, хто зараз признаємося до ширшої вітчизни, до Польщі... Ми тут віддавна, а руцизна напливова, бо вона виникла тільки після 1848 р.» []. І «станьчики», і «подоляки» вийшли з консервативно-поміщицького табору, який протиставляв себе проурядовому і частково ліберальному курсу графа Агенора Голуховського. Обидві течії почали виразно викристалізовуватись під час другого терміну намісництва А. Голуховського. І «подоляків», і

«станьчиків» у стосунках з галицькими українцями єднало прагнення не допустити посилення впливу москвофілів в українському середовищі. Ця позиція досить виразно була висловлена графом Ст. Тарновським, одним з лідерів краківських консерваторів: «Якби справа руська, – зауважував він, – була справою національності, якби раз довела, що є руською, не російською, тоді знали б, що робити: відкрити обійми і серце і дати їй все, що самі маємо, чи колись зможемо мати. Така Русь була б якорем і щитом віри, цивілізації і національності проти Росії, але сьогодні вона такою не є» [].

За всі роки перебування на найвищих посадах Агенор Голуховський користувався надзвичайною довірою цісаря Франца-Йосипа, хоча насправді вся його діяльність була направлена на створення в Галичині плацдарму для відновлення незалежності Польщі. Користуючись своїм впливом на Відень, він зумів переконати імператора в недоцільності поділу Галичини на окремі коронні краї Західну (польську) та Східну (українську). Це був політик консервативних поглядів. На кожному кроці А. Голуховський переконував центр в зрадливості русинів, в тому, що вони хочуть відійти від Австрії й приєднатися до Росії. Саме А. Голуховському належить сумна слава серед українців як найбільшого ворога українського національного руху.

Граф був носієм і головним провідником польської національної політики. А. Голуховський систематично заміняючи німецьких чиновників поляками й розширюючи межі використання польської мови у школах, підготував ґрунт для різкого посилення польських впливів у Галичині. Його «правою рукою» в полонізаторських змаганнях став син українського священика Є. Черкавський. Ставлячи своїм завданням створити з Галичини чисто польський край, із польським зарядом, що в австрійській уніформі клав би основи польського державного життя, А. Голуховський звернув пильну увагу на нейтралізацію здобутків, що їх приніс для українців 1848 рік. Розуміючи, яке значення могла мати

преса в справі піднесення національної свідомості українців, він, з метою відвернути увагу від національного українського руху, намагався використати й роздмухати серед українців мовну боротьбу. Саме він розпалив справжню «абеткову» війну з українцями, прагнучи ліквідувати кириличні літери, а запровадити латинські. Старався ввести в українську письменність латинку з метою прищеплення українським масам знання польського правопису, а тим самим наблизити їх до польської культури й мови. Ідея запровадження латиниці своїй появі завдячує чеському філологу та політику Йосифу Їречеку. Той вважав, що латинське письмо могло б стати найсильнішою підпорою для розвитку української літератури і «доки русини (українці) пишуть і друкують кирилицею, буде в них усе виявлятися нахил до церковнослов'янщини, а посередньо також до російщини, і само існування руської літератури буде попросту питанням» [1]. Тому, керуючись, ніби то благими намірами, намісник запропонував негайно впровадити латинське письмо в галицьких школах. Неважко припустити, що й цій ініціативі побачити світ не судилося. На цей раз її супротивниками стали не лише москвофіли, а й представники інтелігенції. Останні ділилися на дві групи: ті, хто проти будь-яких новацій і ті, хто, незважаючи на осуд А. Голуховського, таки схвалювали концепцію Їречека. Ця подія була знаковою в історії українського правопису загалом: рішенням Міністерської комісії з нього, чи не вперше викинуто «твердий знак» і ще кілька літер. Водночас було поставлено крапку на темі впровадження латинки. Та й «твердий знак» за два роки повернувся на своє звичне місце. «Абеткова війна» згасла.

Із посиленням свого впливу А. Голуховський ставав дедалі відвертішим у своїй пропольській, антиукраїнській політиці. Прикриваючись державними інтересами, А. Голуховський прагнув порвати зв'язок української Галичини з Наддніпрянщиною. І то з єдиною

метою: послідовної ізоляції галицьких українців від культурного і національно-політичного українського руху і життя та їх національно-культурної деградації.

Сумновідомий А. Голуховський ще й через свою багаторічну війну з українськими викладачами Львівського університету. Особливо ненависним був намісникові колишній член «Руської трійці» Яків Головацький. Саме А. Голуховський домогся звільнення Я. Головацького з посади завідувача кафедрою української літератури, пізніше й двох львівських гімназій та заборонив використання складених Я. Головацьким підручників. Ще намісник примушував греко-католицьку церкву перейти до використання римського календаря. На щастя, через масові протести проти всіх цих «реформ», провести їх у повній мірі не вдалося. Навпаки, його кроки викликали зворотну реакцію: українці краю згуртувалися, вчилися різними способами обстоювати свої інтереси на рідній землі.

Агенор Голуховський був не вельми популярним серед мешканців Львова. Поляки вважали, що він недостатньо наполегливо і принципово обстоює інтереси польського населення, проводить угодовську політику. Попри це, Рада міста Львова вирішила безкоштовно виділити ділянку землі під пам'ятник А. Голуховському. Комітет зі спорудження монумента обіцяв провести конкурс. Але ніякого конкурсу не було. Цю роботу довірили скульптору Ципріану Гудебському. Висота монумента становила 8,5 метра від тротуару. Пам'ятник складався з двох фігур. Алегорична бронзова фігура жінки уособлювала образ Галичини – підносила лавровий вінець мармуровій постаті Агенора Голуховського. На постаменті було вирізьблено сцени з життя графа А. Голуховського: «Оголошення «жовтневого диплома 1860 року», «Повернення з Відня до Львова», «Розвиток шкільництва в Галичині».

Не пересічна постать А. Голуховського ще чекає на свого дослідника.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Головченко В.І. Солдатенко В.Ф. Українське питання в роки першої світової війни. – К.: Парламентське вид-во, 2009.
2. Чорновол І. Агенор Голуховський – міністр закордонних справ Австро-Угорщини // Львів. газ. – 2005. – 25-27 березня.
3. Spór o historyczną szkołę krakowską. W stulecie katedry historii Polski Uniwersytetu Jagiellońskiego. 1869-1969 / pod red. C. Bobińskiej. – Kraków : Wyd. Literackie, 1969.
4. Hoszowa M. «Polityka historyczna» stańczyków / Hoszowa M. // Historia-mentalność-tożsamość. Miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku / praca zbiorowa pod red. J. Pisulińskiej, P. Sierżęgi, L. Zaskilniaka. – Rzeszów : Wyd. URz., 2008.

A. A. Кучеренко,

Черноморський державний університет ім. П. Могилы, г. Николаев, Україна

УКРАИНСКИЙ ВОПРОС В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГЕНОРА ГОЛУХОВСКОГО

Агенор Голуховський трижды занимал пост наместника Галиции. Как представитель консервативного течения аристократов, он пребывал ближе к правому крылу этого политического течения. Используя расположение к себе цесаря осуществлял преобразования в Галиции, которые были на руку полякам. Относительно украинцев он занимал резко негативное положение, навязывал им латинский алфавит, преследуя наиболее активных ее представителей.

Ключевые слова: Агенор Голуховський, український вопрос, Галиція, Австро-Венгрія

A. Kucherenko,

Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

UKRAINIAN ISSUES IN AGENOR GOLUCHOWSKIJ'S ACTIVITY

Agenor Goluchowski held a post of a governor-general of Galicia three times. As a representative of the aristocrats' conservative movement he was closer to the right wing of this political group. Supported by the King he carried out some reforms in Galicia which supported Poles' purposes. In quite a short period of time the Polish was introduced in educational and administrative institutions. His attitude to Ukrainian people was rather negative; he imposed Latin on them and persecuted the most active representatives of this nation. A. Goluchowski considered Ukrainians of Galicia Russia's potential allies in their fight against Austria-Hungary.

Keywords: Agenor Goluchowski, Ukrainian issue, Galicia, Austria-Hungary

Рецензенти: *Сінкевич Є. Г.*, д-р іст. наук, проф.;
Котляр Ю. В., д-р іст. наук, проф.

© Кучеренко А. А., 2015

Дата надходження статті до редколегії 15.02.2015